

Vuokratyö ja työelämän laatu

ANTTI TANSKANEN

Vuokratyöstä on viime vuosina keskusteltu julkisuudessa paljon, mutta sitä koskevat näkemykset ovat poikenneet toisistaan sen mukaan, mikä taho aiheesta on puhunut. Myös tutkimustiedon antama kuva on usein ollut sidoksissa sitä esittävää tahoon. Esimerkiksi Ammattiliitto Pro julkisti tekemänsä jäsenkyselyn tulokset keväällä 2012, ja niiden mukaan vuokratyöntekijät ovat vakituksia heikommassa asemassa. Viikkoa myöhemmin Henkilöstöpalveluyritysten liitto (HPL) tiedotti, että heidän teettämänsä nettikyselyn mukaan vuokratyöntekijät ovat tyytyväisiä työhönsä. Suomesta on kuitenkin aiemmin puuttunut edustavaan otostutkimukseen pohjautuva tutkimus, jonka pohjalta olisi mahdollista muodostaa kattava ja luotettava kokonaiskuva vuokratyöntekijöiden työelämän laadusta. Tätä aukkoa olen pyrkinyt paikkaamaan väitöskirjassani *Huono-osaisia työntekijöitä? Tutkimus vuokratyöntekijöiden työelämän laadusta* (Tanskanen 2012), johon käsillä oleva kirjoitus perustuu.

Väitöskirjani käsittelee vuokratyötä ja työelämän laatua. Useissa aiemmissa tutkimuksissa on todettu, että työelämän laatu on huonontunut viimeisten vuosikymmenten aikana, ja tämä huonontuminen on liitetty aikakauden muuttumiseen sosiaalisesti ankuroituneesta liberalismista uusliberalismiin. Oman tutkimukseni kohteena oleva vuokratyö taas on aiemmassa tutkimuksessa usein mielletty muuhun työhön verrattuna uusliberalistiseksi työn muodoksi. Tähän liittyen olen tarkastellut sitä, minkä tekijöiden osalta vuokratyö on uusliberalistinen työn muoto.

David Harveyn (2008) mukaan nykyistä uusliberalistista työelämää luonnehtii muun muassa työnantajien hegemonia, joustavuus, työntekijöiden epävarmuus sekä mahdollisimman lyhyet sopimukset. Kaikki nämä ovat vuokratyöhön liittyviä keskeisiä seikkoja. Lisäksi vuokratyön sääntelyn purkamisen osuu ajallisesti yhteen aikakauden muutoksen eli uusliberalismiin siirtymisen kanssa.

Uusliberalistinen työelämä taas on kuvattu työntekijän kannalta huonolaatuiseksi, minkä vuoksi voidaan olettaa, että vuokratyön ollessa erityisen uusliberalistinen työn muoto, on vuokratyöntekijöiden työelämän laatu muiden työntekijöiden työelämän laatua huonompi. Toisaalta aikakaudella, jolla työelämän väitetään uusliberalisoituneen, työelämän laatu ei ole yksiselitteisesti huonontunut. Tämän vuoksi ei ole itsestään selvää, että vuokratyöntekijöiden työelämän laatu on muita huonompi. Väitöskirjassani olen tutkinut laajoilla kyselyaineistoilla sitä, ovatko vuokratyöntekijät erilaisilla työelämän laadun ulottuvuuksilla mitattuna huono-osaisia työntekijöitä.

Tutkimuksessani käsittelemiäni työelämän laadun ulottuvuuksia ovat taloudellinen kompensatio, työn autonomia, työn vaatima ammattitaito, terveyteen ja turvallisuuteen työssä liittyvät tekijät, työyhteisön tuki, työn kesto ja pysyvyys sekä työtyytyväisyys. Näiden seikkojen osalta vertaan vuokratyöntekijöitä muihin työntekijöihin, sillä vuokratyöntekijöiden mahdollinen huono-osaisuus ilmenee suhteellisen huonona asemana muihin työntekijöihin verrattuna.

Tutkimukseni mukaan vuokratyöntekijöiden työelämän laatu on muita työntekijöitä huonompi lähes kaikilla analysoimillani työelämän laadun ulottuvuuksilla. EU15-maiden vuokratyöntekijöillä on vakituksia suurempi suhteellinen todennäköisyys heikkoon taloudelliseen kompensatioon, vähäiseen työyhteisön tukeen, työtyyttömättömyyteen, harkintavallan puutteeseen, työsuhteen turvattomuuteen sekä siihen, että työtehtävät eivät edellytä ammattitaitoa. Suomessa vuokratyöntekijät saavat muun muassa muita työntekijöitä vähemmän palkkaa, ovat muita harvemmin esimiesasemassa ja tekevät muita epätodennäköisemmin korkean ammattitaidon työtehtäviä. Lisäksi vuokratyöntekijät tekevät muita työntekijöitä todennäköisemmin osaaikaista työtä, koska kokoaikaista työtä ei ole saa-

tavilla, halusivat työskennellä muita useammin nykyistä enemmän ja ovat etsineet muita useammin uutta työtä viimeisten neljän viikon aikana.

Tutkimustulosteni mukaan vuokratyöntekijät ovat siis huono-osaisia työntekijöitä, minkä johdosta olen tarkastellut sitä, mitkä tekijät tuottavat vuokratyöntekijöiden aseman. Tutkimukseni perusteella vuokratyöntekijöiden huono-osaisuuden tuottavia tekijöitä ovat vuokratyön sääntelemättömyys, työhallinnon suhtautuminen vuokratyöhön, työnantajien harjoittama lobbaus sekä ammattiyhdistysliikkeen passiivisuus. Sääntelemättömyys merkitsee käytännössä sitä, että työlainsäädäntö ei vuokratyössä toteuta keskeistä tehtäväänsä, joka on työsuhteen heikomman osapuolen eli työntekijän suojeleminen. Sääntelemättömyys taas on seurausta useiden toimijoiden tekemisistä ja tekemättä jättämisistä. Näitä toimijoita ovat työnantajapuoli, ammattiyhdistysliike, valtionhallinto sekä poliittiset päättäjät.

Työhallinnossa vuokratyö halutaan nähdä myönteisessä valossa, jolloin sitä katsotaan usein vain työnantajan näkökulmasta. Työnantajapuoli taas haluaa levittää siitä mahdollisimman myönteistä kuvaa. Työhallinnossa työnantajapuolen levittämään kuvaan ei aina osata tai haluta suhtautua asiaan kuuluvaa lähdekriittisyyttä käyttäen, mikä saattaa olla yksi selitys sille, että vuokratyöntekijöiden kohtaamiin ongelmiin ei ole puututtu tehokkaammin. Työhallinto myös harjoittaa itse työvoiman vuokraustoimintaa, mikä saattaa osaltaan ehkäistä siihen liittyvien epäkohtien esiin nostamista. Poliittiset päättäjät eivät puolestaan ole toiminnallaan pahemmin kohentaneet vuokratyöntekijöiden asemaa. Tosin täytyy sanoa, että jotkut poliitikot ovat sitä yrittäneet. Lisäksi ammattiyhdistysliike ei ole tosissaan alkanut pitää heikossa asemassa olevien vuokratyöntekijöiden puolia. Päinvastoin, ammattiyhdistysliike tuntuu laiminlyöväen nimenomaan huono-osaisimmat työntekijät, jotka kaipaisivat sen tukea eniten. Vuokratyöntekijät taas eivät uskalla välttämättä itse pitää puoliaan. Omia puoliaan pitävä vuokratyöntekijä saattaa nimittäin olla äkkiä entinen työntekijä.

Tutkimuksessani työelämän muutosta koskeva keskustelu toimii viitekehysenä, koska tutkin tiettyä työn muotoa, vuokratyötä, nykyisen työelämän ilmiönä. Vaikka en tutki työelämän muutosta sinänsä, on aiemman tutkimuksen pohjalta mahdollista sanoa, että työelämään liittyy useita pitkän aikavälin jatkuvuuksia. Itse asiassa samat keskeiset teemat tuntuvat toistuvan aikakaudesta toiseen.

Yksi tällainen teema on statusaseman eli tunnetun sosiaalisen aseman tärkeys. Stephen Sanderson (2001) on laajassa katsauksessaan todennut, että statuskamppailua esiintyy kaikissa tunnetuissa yhteiskunnissa sekä useilla muillakin lajeilla kuin ihmisellä. Yhteiskuntatieteissä statuskamppailua on usein tulkittu siitä näkökulmasta, että se on puhdas sosiaalinen tuote. Miellettyessä statuksen tavoittelu puhtaaksi sosiaalisiksi tuotteiksi on kuitenkin vaikeaa vastata kysymykseen: miksi statusaseman tavoittelua esiintyy kaikissa tunnetuissa yhteiskunnissa? Omassa tutkimuksessani olen tulkinut statuskamppailun läpitukenvuutta evoluutioteoreettisesta näkökulmasta, jonka pohjalta on helppoa vastata edellä esitettyyn kysymykseen: Statuskamppailua esiintyy kaikissa tunnetuissa yhteiskunnissa siksi, että korkea statusasema on ollut ihmisen evoluutiohistoriassa hyödyllinen seikka yksilön hengissä säilymisen ja lisääntymismestyksen kannalta. Tämän vuoksi ihmisille on valikoitunut tiettyjä psykologisia ominaisuuksia, jotka johtavat statuksen tavoitteluun.

Statusaseman kannalta on keskeistä, että se on aina suhteellinen ja ihmiset vertaavat itseään muihin samaan ryhmään kuuluviin ihmisiin. Tutkimukseni kannalta olennaista on se, että vuokratyöntekijät vertaavat itseään tyyppillisesti vastaavaa työtä tekeviin käyttäjäyrityksen työntekijöihin, eivät vaikkapa muihin vuokratyöntekijöihin. Statuksen tavoittelu on usein tiedostamatonta, mutta saattaa silti olla motiivina silloinkin, kun ihmiset eivät tiedosta tavoittelevansa sitä. Ihmisiä saattaa tiedostetusti motivoida vaikkapa valta, saavutukset, yhteisön jäsenyys, yksilön asemaa kuvaavat symbolit sekä muilta saatava tunnustus ja kunnioitus. Nämä seikat liittyvät selkeästi yksilön statusasemaan.

Matt Ridley (1999) on huomauttanut, että käytännössä statuksen tavoittelu voi kohdistua lähes mihin tahansa aktiviteettiin. Nyky-yhteiskunnissa statuskamppailua käydään usein työelämässä, jossa statusaseman voi saavuttaa monin tavoin. Yhdet saattavat olla kiinnostuneempia vallasta, toiset saavutuksista ja kolmannet yhteisön jäsenyydestä. Tutkimukseni tulokset osoittavat selvästi, että vuokratyöntekijöiden on muita työntekijöitä vaikeampaa saavuttaa statusasemaa kaikilla edellä mainituilla tavoilla.

Tutkimukseni mukaan vuokratyöntekijöiden asemassa on kysymys muita heikommista työoloista ja työehdoista, jotka aiheuttavat muun muassa taloudellista huolta ja epävarmuutta. Tä-

män ohella kysymys on suhteellisesta asemasta siinä mielessä, että muita heikompi asema on keskeinen vuokratyöntekijöiden työelämän laatua heikentävä seikka. Usein aineellinen ja ei-aineellinen asema esitetään toisilleen vastakkaisina, vaikka ne eivät välttämättä sitä ole. Aineellinen ja ei-aineellinen asema myös kietoutuvat usein vahvasti toisiinsa, minkä vuoksi niiden erottaminen toisistaan on usein jopa mahdotonta. Työntekijän työstään saama palkka on hyvä osoitus tästä. Palkka on selkeästi aineellinen seikka. Toisaalta palkka on myös ei-aineellinen seikka, koska se kertoo yksilön suhteellisesta asemasta ja työnantajan arvostuksesta työntekijän tekemää työtä kohtaan. Evoluutioteoreettinen lähestymistapa korostaa, että sekä aineellisen että ei-aineellisen aseman tärkeyden taustalla ovat samat perimmäiset syyt. Ihmisen evoluutiohistoriassa sekä aineellisella että ei-aineellisella asemalla on ollut yhteys hengissä selviytymiseen ja lisääntymisenestystykseen, minkä vuoksi ihmisillä on myötäsyttyinen taipumus tavoitella niitä.

Evoluutioteoreettinen lähestymistapa voi selittää myös sen, mistä työelämän huonontumisessa on kysymys. Työelämän laadun muutoksia koskevat tutkimukset osoittavat, että työelämän laatu on kohentunut viimeisten vuosikymmenten aikana useiden seikkojen osalta. Muun muassa työntekijöiden reaali-palkat ovat kasvaneet, ammattitaito- ja koulutustaso kohonneet, työtehtävät ovat monipuolistuneet ja työ on muuttunut aiempaa itsenäisemmäksi. Näistä seikoista huolimatta työelämän tutkijat ovat usein painottaneet työelämään liittyvien kielteisten seikkojen lisääntymistä. Suomessa keskustelun huipentumana on ollut Juha Siltalan (2004) esittämä väite, jonka mukaan työelämä on viimeisten vuosikymmenten aikana huonontunut merkittävästi.

Siltalalle työelämän huonontumisessa on kysymys työn vaihtosuhteen huonontumisesta. Työn vaihtosuhteen hän määrittelee tarkoittavan sitä, kuinka paljon työtä on tehtävä ja millaisilla ehdoilla, jotta voi saavuttaa säällisen elämän. Säällinen elämä sisältää muihin vertailukelpoisen elin-

tason sekä työn jälkeen käteen jäävän vapaa-ajan, jolloin voi toteuttaa omia kiinnostuksen kohteitaan. Siltalan määrittelemässä työn vaihtosuhteessa keskeistä on työntekijän kokemus siitä, että hän on aktiivinen toimija, joka pystyy vaihtamaan omaan työhönsä ja elämäänsä. Olennaista työn vaihtosuhteessa on myös työntekijän työstään saama tunnustus.

Väitän että kysymys on siitä, että työelämä ei ole huonontunut kokonaisuudessaan vaan kahden todella huomattavan seikan osalta. Nämä ovat suhteellisten erojen kasvaminen ja työnantajien hegemonian lisääntyminen, joiden keskeisyys on evoluutioteoreettisen tutkimuksen viitekehysessä itsestään selvää. Työnantajien hegemonian lisääntyminen ilmenee muun muassa ammattiliittojen vaikutusvallan vähenemisenä. Suhteellisten erojen kasvusta taas ehkä selkein osoitus on tuloerojen kasvaminen viime vuosina.

Väitöskirjassani olen tulkinut tutkimustuloksiani evoluutioteoreettisessa viitekehysessä, jota on suomalaisessa yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa käytetty toistaiseksi erittäin vähän. Yliopistojen juhlapuheissa liputetaan yleensä monitieteisyyden puolesta, mutta käytännössä tieteenalojen välinen keskustelu loistaa usein poissaolollaan. Pahimmillaan tutkijat vain keskittyvät suojelemaan omaa näkökantansa välittämättä siitä, saako se tukea osakseen.

Oman näkemykseni mukaan kannattaa käyttää sellaisia selitysmalleja, jotka ovat toimivia. Vuokratyötä käsittelevässä väitöskirjatutkimuksessani tämä lähtökohta on johtanut käytännössä siihen, että olen työelämän laadun ulottuvuuksia käsitellessäni käyttänyt pääasiassa yhteiskuntatieteellisiä selitysmalleja, jotka auttavat käsittämään, mitkä seikat ovat tämän päivän työelämässä keskeisiä. Evoluutioteoria puolestaan pystyy selittämään, miksi tietyt seikat ovat ihmisille tämän päivän työelämässä ja yleisemminkin tärkeitä. Kysymys on siitä, että ilman molempien lähestymistapojen huomioimista kuva tutkitusta ilmiöstä olisi jäänyt huomattavasti pinnallisemmaksi kuin hyödynnettäessä sekä yhteiskuntatieteellistä että evoluutioteoreettista lähestymistapaa. Molempia siis tarvitaan.

KIRJALLISUUS

- Harvey, David: Uusliberalismin lyhyt historia. Tampere: Vastapaino, 2008.
- Ridley, Matt: Jalouden alkuperä. Epäitsekkyiden ja yhteistyön biologiaa. Helsinki: Art House, 1999.
- Sanderson, Stephen: The Evolution of Human Sociality. A Darwinian Conflict Perspective. Boston: Rowman & Littlefield Inc, 2001.

- Siltala, Juha: Työelämän huonontumisen lyhyt historia. Muutokset hyvinvointivaltioiden ajasta globaaliin hyperkilpailuun. Helsinki: Otava, 2004.
- Tanskanen, Antti: Huono-osaisia työntekijöitä? Tutkimus vuokratyöntekijöiden työelämän laadusta. Sosiaalitieteiden laitoksen julkaisuja 7/2012. Helsinki: Unigrafia, 2012.